

Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκής Πολιτικής

■ Οικοδόμηση Εμπιστοσύνης και Δυσπιστίας στα Μέσα Ενημέρωσης: Ο Ρόλος της Παραπληροφόρησης και της Ελευθερίας των Μέσων

Ο ρόλος των Μέσων στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης (ή δυσπιστίας) σε δύσκολους καιρούς

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης παρέχουν ένα χώρο έκφρασης απόψεων, άντλησης ειδήσεων και αμφισβήτησης των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων, συμπληρώνοντας έτσι τα παραδοσιακά Μέσα (ραδιόφωνο, τηλεόραση και Τύπος) και επηρεάζοντας τις καθιερωμένες μορφές παραγωγής και κατανάλωσης ειδήσεων. Προσφέρουν ένα πεδίο ανοικτής διαβούλευσης που ανταποκρίνεται στην απαίτηση των πολιτών για συμμετοχή. Ωστόσο εκ των πραγμάτων, δημιουργούν επίσης μια πλατφόρμα πόλωσης, διαδίδουν παραπληροφόρηση (σκόπιμη ή μη) και πλήττουν άτομα και θεσμούς. Ταυτόχρονα, τα παραδοσιακά μέσα βρίσκονται σε διαδικασία μετασχηματισμού σε επίπεδο αναγνωστών, εταιρικών μοντέλων και δημοσιογραφικών πρακτικών. Σε αυτό το νέο πλαίσιο των Μέσων, η στοχευμένη παραπληροφόρηση διαδίδεται όλο και περισσότερο, προκαλώντας έτσι αναστάτωση στο κοινό και τροφοδοτώντας τη δυσπιστία προς τους πολιτικούς αντιπροσώπους και τη δημοκρατία, την εμπειρογνωμοσύνη και την επιστήμη. Η παραπληροφόρηση και οι συνωμοσίες απέκτησαν ιδιαίτερη βαρύτητα στις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19, όπου ενισχύθηκαν οι λεγόμενες «εναλλακτικές ειδήσεις» και τα «εναλλακτικά γεγονότα».

Μια τέτοια εξέλιξη ώθησε το έργο EnTrust να εστιάσει στο ρόλο των μέσων ενημέρωσης στη διαμόρφωση και την αμφισβήτηση της εμπιστοσύνης στη διακυβέρνηση σε περιόδους κρίσεων.

Το έργο EnTrust, το οποίο μελετά την εμπιστοσύνη και τη δυσπιστία στη διακυβέρνηση από διάφορες οπτικές γωνίες, έχει αφιερώσει ένα μέρος της έρευνάς του στη διεύρυνση της κατανόησης του μεταβαλλόμενου ρόλου της δημοσιογραφίας στη διαμεσολάβηση της εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτικής διακυβέρνησης, επιστημονικής εμπειρογνωμοσύνης και πολιτών, καθώς και στον αντίκτυπο των τεχνολογιών των ψηφιακών μέσων. Η έρευνα έριξε φως στις συνθήκες υπό τις οποίες η δημοσιογραφική κάλυψη των επιδόσεων της διακυβέρνησης και των επιστημονικών γεγονότων μπορεί να οδηγήσει είτε στην τεκμηριωμένη διαμόρφωση γνώμης είτε στην πόλωση πολιτικών απόψεων που αμφισβητούν την αξιοπιστία των επιστημόνων, της κυβέρνησης και των πολιτικών αντιπροσώπων. Τα πορίσματα προέκυψαν μέσω μιας συγκριτικής ανάλυσης της ειδησεογραφικής κάλυψης των Μέσων κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19, μιας πρόσθετης ανάλυσης των σχολίων των χρηστών στους ιστότοπους των εφημερίδων στο Facebook και από συνεντεύξεις βάθους με εμπλεκόμενους φορείς που συμμετέχουν σε πρωτοβουλίες διασταύρωσης ειδήσεων ή γεγονότων ή καταπολέμησης της παραπληροφόρησης. Η έρευνα διεξήχθη σε επτά ευρωπαϊκές χώρες (Δημοκρατία της Τσεχίας, Δανία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιταλία,

Πολωνία και Σερβία) και παρήγαγε μια σειρά από ενδιαφέροντα ευρήματα τα οποία παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν στο πλαίσιο ενός στρογγυλού τραπέζιου μεταξύ εμπειρογνομόνων που αποτελούνταν από εκπροσώπους οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών, του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η επιστημονική έκθεση του έργου EnTrust και το στρογγυλό τραπέζι μεταξύ των εμπειρογνομόνων συνέβαλαν στην αναγνώριση ορισμένων βασικών προβλημάτων και στη διατύπωση συστάσεων πολιτικής που βρίσκονται στο επίκεντρο του παρόντος Ενημερωτικού Δελτίου Ευρωπαϊκής Πολιτικής.

#1: Πρόληψη της διαδικτυακής παραπληροφόρησης και επιβολή του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις διαδικτυακές πλατφόρμες

Ο έλεγχος των επιβλαβών επιπτώσεων των εκτός ρύθμισης μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχει γίνει ακόμη πιο σημαντικός, δεδομένου ότι όλο και περισσότεροι πολίτες αναζητούν ειδήσεις μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία παρέχουν ελεύθερη και άμεση πρόσβαση στην πληροφόρηση. Επιπλέον, σε ορισμένες Ευρωπαϊκές χώρες, οι πολίτες στρέφονται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως αποτέλεσμα της χαμηλής ή μειούμενης εμπιστοσύνης στα Μέσα δημόσιου χαρακτήρα. Για την αντιμετώπιση της διαδικτυακής παραπληροφόρησης, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής της ΕΕ έχουν κάνει βήματα στην κατεύθυνση δημιουργίας ενός καθεστώτος συρρύθμισης, ωστόσο οι οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών και οι εμπειρογνώμονες των Μέσων έχουν υποστηρίξει ότι τα υφιστάμενα εργαλεία δεν επαρκούν.

Ο αναθεωρημένος Κώδικας Δεοντολογίας για την Παραπληροφόρηση (ο Κώδικας) αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την αντιμετώπιση της

διαδικτυακής παραπληροφόρησης, αλλά πρέπει να διασφαλιστεί ισχυρή εφαρμογή και παρακολούθηση των δεσμεύσεων, κατά προτίμηση ως μηχανισμός συρρύθμισης στο πλαίσιο της Πράξης για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες (DSA). Μια σημαντική πτυχή αφορά τη διαφάνεια αναφορικά με τη στοχευμένη (πολιτική) διαφήμιση. Οι χρήστες θα πρέπει να γνωρίζουν ότι οι πληροφορίες που βλέπουν υπόκεινται σε αλγόριθμους καθώς και ότι συνδέονται με πηγές χρηματοδότησης (ποιος πληρώνει για το περιεχόμενο που βλέπουν). Μια άλλη ουσιαστική πτυχή σχετίζεται με τη διαχείριση του περιεχομένου, η οποία θα πρέπει να υιοθετεί μια προσέγγιση βασισμένη στα ανθρώπινα δικαιώματα και να διασφαλίζει τον σεβασμό της ελευθερίας της έκφρασης αναφορικά με τους χρήστες και αυτούς στους οποίους οι τελευταίοι αναφέρονται.

Επιπλέον, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η παραπληροφόρηση δεν είναι απαλλαγμένη από προκαταλήψεις. Οι οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών τονίζουν ότι η παραπληροφόρηση με βάση τις διακρίσεις (για παράδειγμα, η παραπληροφόρηση με βάση το φύλο) είναι συνηθισμένη στο τοπίο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Οι επιπτώσεις των διακρίσεων για την κοινωνική και πολιτική συμμετοχή των επηρεαζόμενων ομάδων θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στα νομοθετικά εργαλεία που ρυθμίζουν τόσο την ψηφιακή όσο και τη φυσική σφαίρα.

Στο πλαίσιο της παραπληροφόρησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, είναι ζωτικής σημασίας να επιστήσουμε την προσοχή στις πρόσφατες κατακτήσεις που προβλέπονται στην Πράξη περί Τεχνητής Νοημοσύνης της ΕΕ. Οι νομοθέτες κατέληξαν σε ομοφωνία πάνω σε μια προκαταρκτική μορφή της Πράξης, η οποία θα υποβληθεί σε διαβούλευση στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της ΕΕ. Καθώς η τεχνολογία της Τεχνητής Νοημοσύνης συνεχίζει να εξελίσσεται, οι εμπειρογνώμονες και

η κοινωνία πολιτών υπογραμμίζουν σταθερά την επιτακτική ανάγκη να υποστηριχθούν τα θεμελιώδη δικαιώματα κατά την εφαρμογή της Τεχνητής Νοημοσύνης, ανεξάρτητα από τον χρήστη. Υπάρχουν επίσης ανησυχίες σχετικά με τις πιθανές επιζήμιες επιπτώσεις των συστημάτων Τεχνητής Νοημοσύνης σε περιθωριοποιημένες ομάδες, που επιδεινώνουν τα συστημικά ζητήματα και τις ανισότητες.

Υπάρχει γενική συμφωνία ότι τα νέα νομοθετικά εργαλεία πρέπει να ενσωματωθούν στα υφιστάμενα νομικά πλαίσια με εναρμονισμένο τρόπο. Μια προσέγγιση με πολλούς ενδιαφερόμενους φορείς που περιλαμβάνει δημοσιογράφους, οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών και ακαδημαϊκούς διασφαλίζει ότι οι διαφορετικές ανησυχίες θα ληφθούν υπόψη κατά την οριστικοποίηση της νομοθεσίας. Ειδικά σε ένα τόσο ταχέως εξελισσόμενο περιβάλλον όπως ο ψηφιακός κόσμος, η εφαρμογή και η καταλληλότητα της νομοθεσίας πρέπει να παρακολουθούνται συνεχώς προκειμένου να διασφαλίζεται η λογοδοσία.

#2: Προώθηση και χρηματοδότηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αποσκοπούν στην οικοδόμηση του γραμματισμού στα μέσα ενημέρωσης

Οι εκπαιδευτικές πολιτικές που στοχεύουν στο γραμματισμό στα μέσα ενημέρωσης (την ικανότητα κριτικής κατανόησης και αξιολόγησης των πληροφοριών που λαμβάνονται από διάφορες πηγές) είναι σημαντικές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που θέτουν η παραπληροφόρηση και η προπαγάνδα στις διαδικτυακές πλατφόρμες και στα μέσα ενημέρωσης. Η ενδυνάμωση και η ευαισθητοποίηση των πολιτών ώστε να μην εμπιστεύονται άκριτα τις αναφορές των μέσων ενημέρωσης μπορούν να περιορίσουν τη διάδοση της παραπληροφόρησης. Οι πολίτες θα πρέπει να αναπτύξουν βέλτιστες πρακτικές χρήσης των

μέσων ενημέρωσης και δεξιότητες πλοήγησης στον ψηφιακό χώρο των ειδήσεων.

Η κατάρτιση των νέων ανθρώπων είναι ιδιαίτερα σημαντική λόγω των ποικίλων και δυναμικών διαδικτυακών δραστηριοτήτων τους. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να διαθέτουν τα κατάλληλα προσόντα για να μεταφέρουν στους μαθητές τους δεξιότητες γραμματισμού στα μέσα ενημέρωσης. Η εκπαίδευση στο γραμματισμό στα μέσα ενημέρωσης μπορεί να ενσωματωθεί στο πρόγραμμα σπουδών ή να παρέχεται σε ειδικές σχολικές εκδηλώσεις. Μπορούν να δημιουργηθούν δεσμοί με άλλα σχολεία που έχουν εφαρμόσει με επιτυχία την εκπαίδευση στο γραμματισμό στα Μέσα. Ομοίως, τα σχολεία μπορούν να επωφεληθούν από την εμπειρογνωμοσύνη δημοσιογράφων, ειδικών πληροφορικής και άλλων επαγγελματιών ομάδων.

Οι εθνικές και τοπικές αρχές θα πρέπει να προωθήσουν και να χρηματοδοτήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα που αποσκοπούν στην ενίσχυση του γραμματισμού στα Μέσα, σύμφωνα με το άρθρο 33α της αναθεωρημένης Οδηγίας της ΕΕ για τις Υπηρεσίες Οπτικοακουστικών Μέσων. Εμπειρογνωμοσύνη μπορεί να βρεθεί σε οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών (π.χ., Lie Detectors) ή σε ευρωπαϊκά ακαδημαϊκά δίκτυα (π.χ., το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Ψηφιακών Μέσων) που έχουν αναπτύξει κατάρτιση για εκπαιδευτικούς και σχολικές τάξεις σχετικά με την ανίχνευση της παραπληροφόρησης και τη διασταύρωση ειδήσεων ή γεγονότων. Το έργο 'Free to Speak-Safe to Learn-Democratic Schools for All' του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι άλλο ένα παράδειγμα για το πώς μπορούν να υποστηριχθούν τέτοιες δράσεις κατάρτισης σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

#3 Εξασφαλίζοντας τη διαφάνεια στην ιδιοκτησία των μέσων ενημέρωσης και διασφαλίζοντας (την πρόσβαση σε) μία ανεξάρτητη ειδησεογραφία

Σε αρκετά κράτη μέλη της ΕΕ, γινόμαστε μάρτυρες της κατάχρησης και της άλωσης των μέσων ενημέρωσης με σκοπό την προώθηση της ατζέντας πολιτικών παραγόντων και συμφερόντων μεγαλοεπιχειρηματιών. Επομένως, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πώς είναι δομημένες οι εταιρείες και πώς η χρηματοδότηση επηρεάζει το περιεχόμενο των Μέσων, όχι μόνο για να παρέχουμε στους πολίτες αμερόληπτη ειδησεογραφία, αλλά και για να (ξανα)χτίσουμε την εμπιστοσύνη στη δημοκρατία.

Νομοθετικά εργαλεία όπως η προτεινόμενη Ευρωπαϊκή Πράξη για την Ελευθερία των Μέσων Ενημέρωσης (EMFA) ή το Σχέδιο Δράσης για την Ευρωπαϊκή Δημοκρατία στοχεύουν στην αποκάλυψη των συγκρούσεων συμφερόντων και των μονοπωλίων και στην ενίσχυση της ανεξαρτησίας των συντακτών στο Ευρωπαϊκό τοπίο των μέσων ενημέρωσης. ωστόσο, υπάρχουν ανησυχίες μεταξύ των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών και των δημοσιογράφων ότι τα μέτρα δεν θα είναι επαρκή για να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις για ελευθερία και πολυφωνία των μέσων, όπως ορίζονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τα κράτη μέλη της ΕΕ θα πρέπει να τηρούν και να εφαρμόζουν τα Ευρωπαϊκά πρότυπα για τις υπηρεσίες των δημόσιων μέσων ενδυναμώνοντας «τους κανόνες και τους μηχανισμούς για την ενίσχυση της ανεξάρτητης διακυβέρνησης και της ανεξαρτησίας των συντακτών» (Εκθεση της ΕΕ για το Κράτος Δικαίου 2022) των εν λόγω φορέων. Η ιδιοκτησία των Μέσων πρέπει να είναι διαφανής και οι μηχανισμοί που εφαρμόζονται πρέπει να πληρούν τα Ευρωπαϊκά πρότυπα σχετικά με την ανεξαρτησία της ρυθμιστικής αρχής των μέσων

ενημέρωσης, όπως τονίζεται στις συστάσεις της Έκθεσης για το Κράτος Δικαίου 2022.

Οι οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών και οι δημοσιογράφοι παροτρύνουν να θεσπιστεί ένα νομοθετικό πλαίσιο που να διασφαλίζει την ελευθερία της έκφρασης τόσο στις ιδιωτικές όσο και στις δημόσιες επιχειρήσεις ειδησεογραφικών Μέσων. Για να αντιμετωπιστούν οι καταστάσεις αιχμαλωσίας και συγκέντρωσης των Μέσων, η ΕΕ και τα κράτη μέλη θα πρέπει να αυξήσουν τη χρηματοδοτική τους στήριξη σε δραστηριότητες που προωθούν την ανεξάρτητη και αμερόληπτη ειδησεογραφία, όπως η ερευνητική δημοσιογραφία ή πρωτοβουλίες διασταύρωσης ειδήσεων ή γεγονότων, ή άλλα εγχειρήματα που συμβάλλουν στην πολυφωνία της ενημέρωσης, λαμβάνοντας υπόψη τη σύσταση CM/Rec (2022)4 του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την προώθηση ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την ποιοτική δημοσιογραφία στην ψηφιακή εποχή.

Η χρηματοδότηση θα πρέπει να διασφαλίζει περαιτέρω την απρόσκοπτη πρόσβαση (χαμηλές τιμές) και τη διάδοση αμερόληπτων ειδήσεων μέσω διαφόρων καναλιών. Η ποιοτική δημοσιογραφία είναι δημόσιο αγαθό και πρέπει να διατηρηθεί για να παρέχει στους πολίτες τεκμηριωμένη και αξιόπιστη πληροφόρηση.

#4: Διασφαλίζοντας την προστασία και την ασφάλεια των δημοσιογράφων

Εκτός από τις απειλές για το μιντιακό πλέγμα και την ποιοτική δημοσιογραφία, υπάρχει επίσης μια αυξανόμενη απειλή για τους ίδιους τους δημοσιογράφους. Βιώνουν ολοένα και περισσότερο τη δυσφήμιση, τη ρητορική μίσους, τη βία και την επιτήρηση που διαπράττουν κρατικοί και μη κρατικοί φορείς με αντιδημοκρατικές αντιλήψεις. Αυτό συμβαίνει τόσο σε φυσικούς όσο και σε ψηφιακούς χώρους, γεγονός που υπογραμμίζει και πάλι την

ανάγκη για μια προσέγγιση που να βασίζεται στα ανθρώπινα δικαιώματα για τη διαχείριση του περιεχομένου, όπως αναφέρεται στη σύσταση #1. Το 2022, η Πλατφόρμα για την Ασφάλεια των Δημοσιογράφων που διαχειρίζεται το Συμβούλιο της Ευρώπης κατέγραψε διπλάσιο αριθμό συναγερμών σε σχέση με το 2019, με τη συμμετοχή 12 περισσότερων χωρών. Η τάση αυτή δεν απειλεί μόνο την ασφάλεια των δημοσιογράφων, αλλά και την ποιότητα του δημοσιογραφικού έργου, καθώς οδηγεί σε αυτοεπιβαλλόμενη λογοκρισία. Η κατάχρηση της νομοθεσίας με σκοπό τον εκφοβισμό και τη δίωξη επικριτικών απόψεων θέτει σε κίνδυνο τις δημοσιογραφικές ελευθερίες και παραβιάζει τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Υπό το πρίσμα των συνεχιζόμενων εξελίξεων σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Πράξη για την Ελευθερία των Μέσων Ενημέρωσης, αυξάνονται οι ανησυχίες ότι το Συμβούλιο βαδίζει σε μια επικίνδυνη πορεία προς τη νομιμοποίηση ανεπιθύμητων μορφών επιτήρησης που στοχεύουν τους δημοσιογράφους και τις πηγές τους. Ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί η στάση της Γαλλίας, η οποία υποστήριξε την εξαίρεση από τη γενική απαγόρευση της χρήσης κατασκοπευτικού λογισμικού εναντίον δημοσιογράφων, διακινδυνεύοντας έτσι την ερμηνεία του κατασκοπευτικού λογισμικού ως νόμιμου ερευνητικού εργαλείου.

Οι οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών και οι δημοσιογράφοι τόνισαν τη σημασία της νομοθεσίας για την προστασία των δημοσιογράφων και του έργου τους σε φυσικούς και εικονικούς χώρους. Θα πρέπει να δοθούν εγγυήσεις στους δημοσιογράφους όσον αφορά την ασφάλειά τους, τηρώντας τα Ευρωπαϊκά πρότυπα για την προστασία των δημοσιογράφων.

Η Ευρωπαϊκή Πράξη για την Ελευθερία των Μέσων Ενημέρωσης θα πρέπει να ενισχύσει την προστασία των πηγών και των πληροφοριοδοτών εφαρμόζοντας τη σύσταση

CM/Rec(2016)4 του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την προστασία της δημοσιογραφίας και την ασφάλεια των δημοσιογράφων και άλλων παραγόντων των μέσων ενημέρωσης. Το Συμβούλιο της ΕΕ και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πρέπει να διασφαλίσουν ότι το τελικό κείμενο της προτεινόμενης Οδηγίας και Σύστασης είναι αποτελεσματικό για την πρόληψη των στρατηγικών αγωγών/νομικών διώξεων που αποσκοπούν στην αποθάρρυνση της δημόσιας συμμετοχής (SLAPPs), για την αντιμετώπιση, κατ' ελάχιστον, των οποιοδήποτε αθέλητων συνεπειών του ρυθμιστικού δικαίου.

Η έκθεση για το κράτος δικαίου του 2022 συνιστά σε ορισμένα κράτη μέλη της ΕΕ να εφαρμόζουν δίκαιες, διαφανείς και αμερόληπτες διαδικασίες για τη χορήγηση αδειών λειτουργίας σε μέσα ενημέρωσης. Επιπλέον, οι δημοσιογράφοι θα πρέπει να έχουν νόμιμο δικαίωμα πληροφόρησης από τις δημόσιες αρχές και να μπορούν να έχουν πρόσβαση σε κυβερνητικά έγγραφα, σύμφωνα με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Με τις ενέργειές τους, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να σηματοδοτήσουν ότι η κριτική αξιολόγηση των πολιτικών αποφάσεων και η τεκμηριωμένη δυσπιστία είναι πολύτιμες σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Ερευνητικό υπόβαθρο: δεδομένα και τεκμηρίωση

Οι συστάσεις πολιτικής που παρουσιάστηκαν παραπάνω βασίζονται σε στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα του έργου EnTrust. Ειδικότερα, οι συστάσεις στηρίχθηκαν στα ευρήματα της τυποποιημένης ανάλυσης περιεχομένου ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος 800 κειμένων, που περιείχαν στοιχεία αμφισβήτησης της εμπιστοσύνης, στο πλαίσιο δημοσιευμένων άρθρων σε τρεις διαφορετικές εφημερίδες σε κάθε μία από τις επτά χώρες

αναφοράς και εντός τεσσάρων προκαθορισμένων περιόδων (Μάρτιος 2020 - Απρίλιος 2020, Σεπτέμβριος 2020 - Οκτώβριος 2020, Δεκέμβριος 2020 - Ιανουάριος 2021, Μάρτιος 2021 - Απρίλιος 2021) καθώς και 250 σχολίων χρηστών ανά χώρα στις σελίδες των εφημερίδων στο Facebook, τα οποία σχετιζόνταν με την εμπιστοσύνη. Οι μελέτες αυτές ανέδειξαν τον βαθμό εμπιστοσύνης σε συγκεκριμένους παρόχους πληροφοριών (κυβέρνηση, επιστήμη και μέσα ενημέρωσης) κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19, καθώς και τον βαθμό στον οποίο η εμπιστοσύνη αυτή αμφισβητείται στη δημόσια σφαίρα. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν 10 εις βάθος συνεντεύξεις ανά χώρα, με δημοσιογράφους, εκπροσώπους δημόσιων αρχών και φορέων της κοινωνίας πολιτών (εφεξής «εμπειρογνώμονες») που συμμετείχαν σε προγράμματα διασταύρωσης ειδήσεων ή γεγονότων ή καταπολέμησης της παραπληροφόρησης, προκειμένου να εντοπιστεί ποιοι ευθύνονται για την παραπληροφόρηση, οι συνθήκες διάδοσής της και η απήχυσή της στις δημόσιες συζητήσεις, ώστε να προσδιοριστούν επιτυχημένες στρατηγικές για τον περιορισμό και την πρόληψη της παραπληροφόρησης και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας των πολιτών.

Βασικά ευρήματα

Εμπιστοσύνη στους παρόχους πληροφοριών

Τα ευρήματα της έρευνάς μας επιβεβαιώνουν ότι τα μέσα ενημέρωσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ως πεδίο διαμόρφωσης και αμφισβήτησης της εμπιστοσύνης στους πολιτικούς θεσμούς, την επιστήμη και τους εμπειρογνώμονες, μολονότι με σημαντικές διαφορές ανάλογα με τον τύπο του εμπλεκόμενου Μέσου. Από τη μία πλευρά, η ανάλυση του περιεχομένου των μέσων ενημέρωσης

αποκαλύπτει ότι η πλειονότητα των καθιερωμένων εφημερίδων εκφράζει μια ισορροπημένη άποψη αιτιολογημένης εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας μέσα από δηλώσεις που βασίζονται σε πραγματικά γεγονότα, και οι δημοσιογράφοι δεν δίνουν μεγάλη σημασία σε εξτρεμιστικές θέσεις ή πολωμένες απόψεις. Οι κρίσεις σχετικά με την αξιοπιστία συγκεκριμένων δρώντων αναφέρονται συνήθως σε μορφές επιχειρηματολογίας που διαθέτουν πραγματολογική τεκμηρίωση. Η επάρκεια δεξιοτήτων και η εμπειρογνώμοσύνη είναι καθοριστικές για την απόδοση εμπιστοσύνης σε πολιτικούς δρώντες και επιστήμονες. Διαφορές αναδύονται όταν συγκρίνουμε λεπτομερέστερα τις επτά χώρες που συμμετείχαν στην ανάλυσή μας (π.χ. η εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση σε περιόδους πανδημίας είναι υψηλή στην Ιταλία, ενώ η δυσπιστία στην κυβέρνηση είναι πιο έντονη στη Γερμανία, την Τσεχία και την Πολωνία), ωστόσο οι παραδοσιακές πλατφόρμες κάλυψης ειδήσεων (εδώ πιο συγκεκριμένα, τα παραδοσιακά μέσα) διαδραματίζουν έναν εποικοδομητικό ρόλο σε μια κριτική συζήτηση που εξισορροπεί συνολικά την εμπιστοσύνη και τη δυσπιστία στη διακυβέρνηση, την επιστήμη και την εμπειρογνώμοσύνη.

Από την άλλη πλευρά, η ανάλυση των σχολίων των χρηστών του Facebook καταδεικνύει ότι οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης εκφράζονται κυρίως με κριτική αντίθεση προς τις ειδήσεις και με έναν, ως επί το πλείστον, δύσπιστο τρόπο προς τους καθιερωμένους παρόχους πληροφοριών. Η εικόνα, ωστόσο, είναι πιο διαφοροποιημένη, διότι ένας σημαντικός αριθμός χρηστών υποστηρίζει επίσης στα σχόλιά του τους ισχυρισμούς που διατυπώνονται στις ειδήσεις από την κυβέρνηση, την επιστήμη ή άλλους. Αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι το διαφορετικό μοτίβο επιχειρηματολογίας στα σχόλια των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Σε αντίθεση με την κατά κύριο λόγο πραγματολογική επιχειρηματολογία της επαγγελματικής

δημοσιογραφίας, τα σχόλια των χρηστών αναφέρονται συχνότερα σε αξίες προκειμένου να υποστηρίξουν τις απόψεις τους, τα οποία έχουν ως κύριο στόχο να υπονομεύσουν την εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και την επιστήμη και όχι να την υποστηρίξουν. Παρόλο που τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι συνεισφέροντας πιο συμμετοχικά, καθώς παρέχουν χώρο στους χρήστες και στους πολίτες για να υψώσουν τη φωνή τους στη δημόσια σφαίρα, η υπόστασή τους δεν φαίνεται να προσφέρει το κατάλληλο πεδίο για μια ισορροπημένη και αιτιολογημένη συζήτηση σχετικά με την εμπιστοσύνη και τη δυσπιστία στη διακυβέρνηση. Αυτή η δομική ανεπάρκεια έχει να κάνει με το γεγονός ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν δημιουργήθηκαν ποτέ για διαλογικές διαβουλεύσεις, αλλά ως χώρος για εμπνευσμένα συμπεράσματα και διαφημιστικούς στόχους.

Συνεπώς, η ανάλυση περιεχομένου των μέσων ενημέρωσης δείχνει ότι τα διάφορα Μέσα διαφέρουν σημαντικά ως προς τον τρόπο με τον οποίο συμβάλλουν στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης στις δημοκρατικές κοινωνίες. Η κριτική ειδησεογραφία θα πρέπει να αποτελεί σημείο αναφοράς για όλα τα Μέσα, πράγμα που σημαίνει ότι τα παραδοσιακά Μέσα και η επαγγελματική δημοσιογραφία είναι πιο αξιόπιστα σε σχέση με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς τα πρώτα ασχολούνται με την κριτική ειδησεογραφία και τη συζήτηση, προωθώντας έτσι μια ισορροπημένη προσέγγιση της διαφωτισμένης ή σκεπτικιστικής εμπιστοσύνης, ενώ τα δεύτερα ευνοούν μια λιγότερο ισορροπημένη και πιο πολωμένη αρένα διαμόρφωσης της κοινής γνώμης. Αυτές οι γενικές παρατηρήσεις, ωστόσο, πρέπει να εξειδικευτούν από δύο απόψεις. Σύμφωνα με τα δεδομένα μας, διαπιστώνουμε ότι τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης σε ορισμένες χώρες (ιδίως στη Δανία και τη Γερμανία) είναι πιο έντονα προσηλωμένα στη διαφωτισμένη εμπιστοσύνη, ενώ τα μέσα αυτά παρουσιάζουν μια λιγότερο

ισορροπημένη και περισσότερο πολωμένη προσέγγιση σε άλλες χώρες (Ελλάδα, Σερβία και Πολωνία). Όσον αφορά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ο σχολιασμός από τους πολίτες είναι μάλλον περισσότερο ισορροπημένος στη Δανία, αλλά πολύ περισσότερο προκατειλημμένος και βαθιά εδραιωμένος σε ένα κλίμα δυσπιστίας στις άλλες έξι χώρες που αναλύθηκαν.

Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν την ανάγκη περιορισμού του αρνητικού αντίκτυπου των μέσων κοινωνικής δικτύωσης όσον αφορά την παραπληροφόρηση και την πόλωση (σύσταση #1), αλλά και την ανάγκη ενίσχυσης των ανεξάρτητων μέσων και της κριτικής δημοσιογραφίας (σύσταση #3). Περαιτέρω στοιχεία που υποστηρίζουν αυτές τις συστάσεις παρέχονται από την ανάλυση των διαθέσιμων δεδομένων της έρευνας που παρουσιάζονται στη σχετική έκθεση του έργου EnTrust.

Τα ευρήματα αυτά υπογραμμίζουν ότι τμήματα του πληθυσμού τείνουν να μην εμπιστεύονται τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης με τις πιο ισορροπημένες και τεκμηριωμένες πρακτικές κάλυψης ειδήσεων, ενώ ταυτόχρονα εμπιστεύονται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με τα πιο προκατειλημμένα πρότυπα διάδοσης πληροφοριών και απόψεων. Η ανάλυση δείχνει επίσης ότι καταγράφονται διαφορές μεταξύ των διαφορετικών χωρών, υποδεικνύοντας έτσι ότι απαιτείται δράση περισσότερο άμεσα σε ορισμένες χώρες από ό,τι σε άλλες. Όσον αφορά την εμπιστοσύνη στα μέσα ενημέρωσης και τη δημοσιογραφία ως κύριους παρόχους πληροφοριών κατά τη διάρκεια της πανδημίας, η Δανία εμφανίζεται ως χώρα με υψηλή εμπιστοσύνη, ενώ η Γερμανία και η Τσεχία θεωρούνται χώρες με μέτρια εμπιστοσύνη. Η εμπιστοσύνη στα Μέσα και τη δημοσιογραφία στην Ελλάδα και τη Σερβία είναι χαμηλή, ενώ οι στάσεις στην Πολωνία και την Ιταλία είναι πολωμένες, παρουσιάζοντας τόσο υψηλά επίπεδα

εμπιστοσύνης όσο και δυσπιστίας. Πρόβλημα αναδύεται ιδιαίτερα στις χώρες όπου η εκτεταμένη δυσπιστία προς την καθιερωμένη δημοσιογραφία και τα δημόσια Μέσα συνοδεύεται από υψηλότερα ποσοστά εμπιστοσύνης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως σχετική εναλλακτική πηγή ειδήσεων. Οπωσδήποτε, αυτή η κατάσταση δεν ισχύει για τις περισσότερες χώρες στις οποίες καταγράφονται υψηλότερα ποσοστά εμπιστοσύνης στα παραδοσιακά μέσα, δεδομένου ότι οι πολίτες αυτών των χωρών τείνουν επίσης να εκφράζουν χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης στους ιδιωτικούς ιστότοπους και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

 # Στρατηγικές για τον περιορισμό και την αποτροπή της παραπληροφόρησης

Τα ευρήματα της συγκριτικής μας ανάλυσης που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις με τους εμπειρογνώμονες παρέχουν επίσης εμπειρικές αποδείξεις για την ανάγκη περιορισμού του ρόλου των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην παραπληροφόρηση (σύσταση #1) και την ανάγκη να υποστηριχθούν τα ανεξάρτητα μέσα και η δημοσιογραφία (σύσταση #3). Οι εμπειρογνώμονες που ερωτήθηκαν παρατήρησαν μια αύξηση της παραπληροφόρησης και της (ξένης) κρατικής προπαγάνδας, η οποία επιταχύνθηκε από την πανδημία Covid-19 και αργότερα από τον πόλεμο στην Ουκρανία. Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε επίσης ανησυχίες για την ασφάλεια. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η πρόκληση της διάδοσης της παραπληροφόρησης εκτός των θεσμοθετημένων διαύλων των Μέσων, οι εμπειρογνώμονες θεωρούν ότι πρέπει να ενισχυθεί ο ρόλος των επαγγελματιών δημοσιογράφων ως «διαμεσολαβητών εμπιστοσύνης» και στις ειδησεογραφικές πλατφόρμες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, διευκολύνοντας, για παράδειγμα, την ανοικτή πρόσβαση σε ειδήσεις που έχουν ελεγχθεί με βάση τα γεγονότα ή

καθιστώντας τις πηγές πληροφοριών διαφανείς. Οι εμπειρογνώμονες των Μέσων και της επικοινωνίας υπογραμμίζουν επίσης την ανάγκη για βελτιωμένο σχεδιασμό όσον αφορά τις πλατφόρμες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ώστε να αποφεύγεται, για παράδειγμα, η επιλογή εναλλακτικών μέσων ενημέρωσης από μη ελεγχόμενους αλγόριθμους έναντι ειδήσεων που βασίζονται σε τεκμήρια.

Η αυτορρύθμιση όσον αφορά τις πλατφόρμες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης θεωρείται όλο και περισσότερο ανεπαρκής και ορισμένοι εμπειρογνώμονες αποδίδουν σημαντικό ρόλο στην ΕΕ σχετικά με τη συρρύθμιση των πλατφορμών. Οι αμιγώς αγοραία προσανατολισμένοι διαδικτυακοί χώροι προσφέρουν δυνητικά έδαφος στη διάδοση της παραπληροφόρησης και γι' αυτό θα ήταν σημαντικό αυτού του είδους η πληροφόρηση να εξαιρεθεί από την οικονομική δραστηριότητα. Στο πλαίσιο αυτό, οι εμπειρογνώμονες τόνισαν τη σημασία του σεβασμού των δημοκρατικών αρχών, όπως η ελευθερία της έκφρασης, για την καταπολέμηση της παραπληροφόρησης. Οι δράσεις πρέπει να είναι αναλογικές και να εξασφαλίζουν τη σωστή ισορροπία μεταξύ ελευθεριών και ελέγχου.

Οι εμπειρογνώμονες στις συνεντεύξεις τους επεσήμαναν επίσης την ανάγκη συστηματικότερης προώθησης του γραμματισμού στα μέσα ενημέρωσης στον Ευρωπαϊκό πληθυσμό. Όσον αφορά την εκπαίδευση, οι εμπειρογνώμονες συμφώνησαν από κοινού ότι χρειάζονται εκπαιδευτικά προγράμματα για να βελτιωθεί η ανθεκτικότητα έναντι της διαδικτυακής παραπληροφόρησης, η οποία έχει γίνει πιο διαδεδομένη από την έναρξη της πανδημίας του Covid-19. Ζήτησαν εκπαίδευση για τον γραμματισμό στα Μέσα και τις ειδήσεις και την αναστοχαστική χρήση των Μέσων, καθώς και την υποστήριξη πρωτοβουλιών διασταύρωσης ειδήσεων ή γεγονότων.

Ασφάλεια των δημοσιογράφων

Ένα επαναλαμβανόμενο θέμα στις συνεντεύξεις των εμπειρογνομόνων αφορούσε το πρόβλημα της ασφάλειας της ανεξάρτητης δημοσιογραφίας. Οι εμπειρογνώμονες εξέφρασαν τις ανησυχίες τους για την αύξηση των εκστρατειών συκοφάντησης και ρητορικής μίσους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, οι οποίες έχουν προκαλέσει βλάβη στη φήμη και την ασφάλεια δημοσιογράφων. Αρκετοί δημοσιογράφοι υπογράμμισαν επίσης την πρόσφατη αύξηση των λεκτικών ή σωματικών επιθέσεων σε δημοσιογράφους από μη κρατικούς δρώντες, για παράδειγμα σε διαδηλώσεις ή κατά τη διεξαγωγή συνεντεύξεων. Σε άλλες περιπτώσεις, ειδικοί των μέσων ενημέρωσης εξέφρασαν την ανησυχία τους για κρατικούς φορείς που εκμεταλλεύονται την εξουσία τους, επιτίθενται λεκτικά και εκφοβίζουν δημοσιογράφους, για παράδειγμα στη Σερβία. Επομένως, από τις συνεντεύξεις των εμπειρογνομόνων προκύπτει συμφωνία, ότι υπάρχει επείγουσα ανάγκη λήψης μέτρων για τη στήριξη της ανεξάρτητης και κριτικής δημοσιογραφίας, η οποία θεωρείται επίσης ευρέως ως αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης από τους πολίτες στις διάφορες υπό ανάλυση χώρες.

Ερευνητικές παράμετροι και πληροφορίες του έργου

Το έργο EnTrust χρηματοδοτείται από την ΕΕ στο πλαίσιο του προγράμματος «Έρευνα και Καινοτομία» Ορίζοντας 2020 (Σύμβαση Έργου υπ' αριθ. 870572). Οι συστάσεις και τα ευρήματα που παρουσιάζονται σε αυτό το σύντομο Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκής Πολιτικής βασίζονται στην έκθεση Integrated Report on Trust and the Media, καθώς και σε

ένα διάλογο εμπειρογνομόνων μεταξύ της ερευνητικής ομάδας και των ακόλουθων εμπειρογνομόνων/εκπροσώπων φορέων: Barbora Bukovská, Article 19· Artemiza-Tatiana Chisca, Συμβούλιο της Ευρώπης - Τμήμα Διακυβέρνησης Μέσων Ενημέρωσης και Διαδικτύου· Audrius Perkauskas, Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Γενική Διεύθυνση Επικοινωνιακών Δικτύων, Περιεχομένου και Τεχνολογιών (Connect) - Πολιτική Οπτικοακουστικών και Υπηρεσιών Μέσων Ενημέρωσης· Renate Schroeder, Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Δημοσιογράφων· Harry Panagorulos, Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνη και Καταναλωτές (Just) - Δικαιώματα του Πολίτη της ΕΕ και Ελεύθερη Κυκλοφορία· Jan Penfrat, Ευρωπαϊκά Ψηφιακά Δικαιώματα· και Alberto Rabbachin, Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Γενική Διεύθυνση Επικοινωνιακών Δικτύων, Περιεχομένου και Τεχνολογιών (Connect - Σύγκλιση Μέσων Ενημέρωσης και Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης).

Η κοινοπραξία EnTrust αποτελείται από οκτώ ομάδες εταίρων που διεξάγουν δραστηριότητες έρευνας και διάδοσης σε επτά χώρες (Δημοκρατία της Τσεχίας, Δανία, Ελλάδα, Γερμανία, Ιταλία, Πολωνία και Σερβία) και σε επίπεδο ΕΕ. Το σχέδιο εργασίας της αποτελείται από επτά πακέτα εργασίας αφιερωμένα στη συστηματική ανάλυση και τον προβληματισμό διαφόρων πτυχών του θέματος:

1. Οι Θεωρητικές και Κανονιστικές Βάσεις της Εμπιστοσύνης και της Δυσπιστίας
2. Εμπιστοσύνη και Δυσπιστία στις Δημόσιες Πολιτικές στο Επίπεδο των Υπηρεσιών Πρώτης Γραμμής
3. Ο Ρόλος των Δημοκρατικών Κοινωνικών Κινήματων στη Διαμόρφωση της Εμπιστοσύνης και της Δυσπιστίας
4. Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στην Οικοδόμηση της Εμπιστοσύνης και της Δυσπιστίας: Πληροφόρηση ή Πόλωση

5. Η Εξελικτική-ψυχολογική Προσέγγιση για την Εμπιστοσύνη και τη Δυσπιστία
6. Αξιολογώντας την Εμπιστοσύνη και τη Δυσπιστία των Πολιτών στη Διακυβέρνηση: Μορφές, Προσδιοριστικοί Παράγοντες, Συνέπειες και Διορθωτικά Μέτρα
7. Εκπολιτίζοντας την Εμπιστοσύνη και τη Δυσπιστία: Πρότυπα και Συστάσεις

Περαιτέρω πακέτα εργασίας θα επικεντρωθούν στη διάδοση, την αξιοποίηση και την επικοινωνία ερευνητικών, διαχειριστικών και δεοντολογικών ζητημάτων.

Περισσότερες πληροφορίες για το έργο EnTrust διατίθενται στη διεύθυνση www.en-trust-project.eu.

Κοινοπραξία:

[Civil Society Europe](#) (Βρυξέλλες, Βέλγιο)

[Masaryk University](#) Μπρνο, Δημοκρατία της Τσεχίας)

[Panteion University of Social and Political Sciences](#) Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών (Αθήνα, Ελλάδα)

[University of Belgrade, Institute of Philosophy and Social Theory](#) (Σερβία)

[University of Copenhagen](#) (Δανία)

[University of Siegen](#) (Γερμανία)

[University of Siena](#) (Ιταλία)

[University of Warsaw](#) (Πολωνία)

Social Media Links

Επικοινωνία

Prof Dr Christian Lahusen
Project coordinator
University of Siegen
Department of Social Sciences
Adolf-Reichwein-Str. 2
57068 Siegen – Germany
e-mail: entrust@uni-siegen.de

Carlotta Besozzi
Project partner
Civil Society Europe
Rue du Congrès 13,
1000 Brussels – Belgium
e-mail: contact@civilsocietyeurope.eu

Πληροφορίες Έργου

Τύπος Έργου: Συνεργατικό Έργο
Πρόσκληση: H2020 SC6 GOVERNANCE-01-2019: Εμπιστοσύνη στη Διακυβέρνηση
Ημερομηνία έναρξης: Φεβρουάριος 2020
Διάρκεια: 48 μήνες
Συντονιστής: Prof. Dr. Christian Lahusen, University of Siegen
Σύμβαση Έργου: 870572
Προϋπολογισμός Έργου που χρηματοδοτείται από την ΕΕ: € 2,978,151.25

Το έργο αυτό έλαβε χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Έρευνα και την Καινοτομία «Ορίζοντας 2020» βάσει της Σύμβασης Έργου υπ' αριθ. 870572. Το περιεχόμενο αυτής της έκδοσης αποτελεί αποκλειστική ευθύνη των συγγραφέων και δεν αντικατοπτρίζει απαραίτητα τη γνώμη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

www.entrust-project.eu